

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. X

MIASTO I GMINA POLANÓW

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM X

MIASTO I GMINA POLANÓW

Redakcja

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO–POLANÓW 2010

ABSTRACT: Rączkowski Włodzimierz, Sroka Jan (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. X: *Miasto i Gmina Polanów* [History and Culture of the Sławno region, Vol. X: Town and Polanów Community]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2010. Pp. 456, figs 116, colour plates 46. ISBN 978-83-7591-142-8. Polish text with German summaries.

These are studies of aspects of history and culture of the Polanów region [Pomerania, Poland]. The unique landscape has been shaped since the last glaciation. It was also human being who got and impact on changes in landscape. The concept of the palimpsest allows to identify the processes of introducing new and erasing existing elements of landscape. To some extent people got a respect to existing in landscape features (e.g. burial mounds). Today it is difficult to find out the same approach. The fantastic historic tradition and beauty of landscape are under threat. Can we learn anything from the past? The aim of the collection of paper is to bring the history nearer. The knowledge about the past of the region will allow to understand the landscape and protect it as well as create a new social approach to the future.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2010

© Copyright by Authors

Na okładce: Wiesława Pietrzak, *Złota jesień w Polanowie*, 1977, olej, 61 × 92 cm
(zbiory prywatne)

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Marszałkowskiego
Województwa Zachodniopomorskiego oraz Urzędu Miasta i Gminy Polanów

Województwo
Zachodniopomorskie

Zachodniopomorskie
Mecenasem Kultury

Redaktor: *Katarzyna Ceglarz*

Łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Wydawca/Herausgeber:

Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2

Wydawnictwo „Region”, 81-574 Gdynia, ul. Goska 8

www.region.jerk.pl

ISBN: 978-83-7591-142-8

Druk/Druck: Totem – Inowrocław

Spis treści

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), JAN SROKA (Sławno), <i>Pamięć w krajobrazie? O tradycji i niefrasobliwości</i>	7
WACŁAW FLOREK (Słupsk), <i>Rzeźba terenu gminy Polanów na tle budowy geologicznej i morfogenezy krajobrazu</i>	19
IGNACY SKRZYPEK (Koszalin), <i>Z pradziejów gminy Polanów</i>	39
ŁUKASZ BANASZEK, WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), <i>Archeologia w lesie. O identyfikacji stanowisk archeologicznych w gminie Polanów (i nie tylko)</i> . .	117
ARTUR TOTA (Kępiny), <i>Kurhany we wsi Żydowo – ocalony zabytek</i>	133
KRZYSZTOF CHOCHUŁ (Słupsk), <i>Polanów i okolice w zasobie archiwum Państwowego w Koszalinie Oddział w Słupsku</i>	141
ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI (Pruszcz Gdański), <i>Nazwy miejscowe miasta i gminy Polanów (wybór)</i>	151
JÜRGEN LUX (Schönaich, Niemcy), <i>Die Entstehung der Stadt Pollnow vor 700 Jahren mit einer Darstellung der Besitzverhältnisse des Schlosses und der Stadt vom Mittelalter bis zur Neuzeit</i>	175
TOMASZ SIEMIŃSKI (Bytów), <i>Święta Góra w Polanowie</i>	185
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin), <i>Na dachu Pomorza – dawna kartografia i ikonografia gminy Polanów</i>	199
JOANNA PLIT (Warszawa), <i>Przestrzenne zmiany zasięgu lasów i gospodarowania w lasach gminy Polanów w ciągu ostatnich 400 lat</i>	269
ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk), <i>Parki dworskie gminy Polanów. Część 1</i>	289
MARIA WITEK, WALDEMAR WITEK (Szczecin), <i>Zespoły folwarczne w krajobrazie kulturowym gminy Polanów</i>	305
KONSTANTY KONTOWSKI (Darłowo), <i>Cmentarze gminy Polanów</i>	331
ARTUR DROPKO (Polanów), <i>Życie gospodarcze Polanowa w latach 1918–1945</i> . . .	353
STEFAN ŻURAWSKI (Słupsk), <i>Rady narodowe Ziemi Polanowskiej w latach 1945–1978</i>	381

MAREK JANKOWSKI (Koszalin), <i>Koncepcja programowo-przestrzenna Rynku Staromiejskiego w Polanowie</i>	421
Indeks osób	435
Indeks nazw geograficznych	447
Lista adresowa Autorów	454

Cmentarze gminy Polanów

KONSTANTY KONTOWSKI* (Darłowo)

Wstęp

Dawna gmina Polanów znajdowała się w południowej części dawnego powiatu sławieńskiego (*Kreis Schlawe*). Od wschodu graniczyła z powiatem miasteczkim (*Kreis Rummelsburg*), a od zachodu z koszalińskim (*Kreis Köslin*). Obszar dzisiejszej gminy nie do końca pokrywa się z podziałem administracyjnym sprzed 1945 roku. Niektóre miejscowości, na przykład Cetuń (*Zethun*), po ostatnim podziale terytorialnym, wchodzą w skład gminy, jednakże przed 1945 rokiem należały do dawnego powiatu koszalińskiego. Obecnie do gminy Polanów zaliczanych jest około trzydziestu dużych wsi mających status sołectw i kilkadziesiąt niewielkich wsi oraz osad bez tego statusu. W przeszłości nie wszystkie z tych miejscowości miały kościoły i cmentarze.

W niniejszym wykazie uwzględniono cmentarze zlokalizowane w miejscowościach należących do dawnej gminy Polanów. Dokonano tego na podstawie: *Heimatkarte des Kreises Schlawe* z 1936 roku, późniejszych map topograficznych, ewidencji cmentarzy i własnych badań terenowych (por. Kontowski 2002).

1. Założenia cmentarne

Tereny położone w granicach dzisiejszej gminy Polanów zawierają się w granicach wysoczyzny leżącej na południe od Równiny Sławieńskiej, gdzie ukształtował niezmienny do czasów współczes-

* Muzeum-Zamek Książąt Pomorskich.

nych bieg występujących rzek, jezior czy rzeźby terenu z bogatą szatą roślinną (por. Florek w tym tomie). Walory środowiska naturalnego wywierały decydujący wpływ na powstawanie pierwszych skupisk osadniczych. Ludy zamieszkujące te tereny wiodły najpierw żywot koczowniczy i swoją egzystencję opierały na łowiectwie, zbieractwie i rybołówstwie. Dopiero później przeszły do osadnictwa stałego i zajęły się oprócz wymienionych zajęć, również rolnictwem i hodowlą zwierząt (por. Skrzypek w tym tomie). Zmarłych wówczas palono, a szczątki najczęściej chowano w popielnicach (cmentarzysko takie znane jest np. z Domachowa). Inną formą grobu stały się także skrzynie budowane z płasko łupanych kamieni, zawierające z reguły po kilka pochówków (Bożenice, Buszyno) (Spors 1994: 16–18).

Od czasów wprowadzenia chrześcijaństwa przyjął się zwyczaj chowania zmarłych na terenie przykościelnym. Zaczęto wówczas zakładać cmentarze wokół najstarszych kościołów (m.in. w: Garbnie, Chociminnie, Komorowie i Kościernicy) czy nieco późniejszych w Wielinie i Żydowie. Cmentarze przykościelne zachowały się jako zadrzewione i porośnięte trawą place, już tylko z pojedynczymi elementami małej architektury: pomnikami poległych (Kościernica), symbolicznymi nagrobkami (rodziny von Senden w Garbnie) czy cokołami pod krzyże (Wielin).

Od połowy XVIII wieku zaczęto zakładać cmentarze poza granicami osiedli ludzkich, co wiązało się głównie z względami sanitarnymi. W gminie Polanów najstarsze cmentarze wiejskie powstały dopiero na początku XIX wieku (Warblewo, Gołogóra, Żydowo), w połowie XIX wieku (Chocimino, Kościernica, Krag, Powidz, Sowinko) i na przełomie XIX/XX wieku (Bukowo, Rekowo, Świerczyna). Były one czynne jeszcze w 1945 roku. Po wojnie, z braku zainteresowania ze strony miejscowej władzy i opieki wyznawców, w większości ulegały niemal całkowitemu zniszczeniu. Podstawą do ich zamknięcia była ustawa Prezydium Gminnej Rady Narodowej nr 36/6/68 z 20 kwietnia 1968 roku. Niektóre z nich oparły się ustawie i wykorzystywane są na współczesne pochówki. Na tych cmentarzach zachowało się najwięcej elementów dawnego wyposażenia (Powidz, Żydowo, Kościernica).

2. Formy nagrobków

Na prezentowanych w niniejszym katalogu cmentarzach zachowały się różnorodne formy nagrobków. Jednym z najbardziej rozpowszechnionych typów pomnika był żeliwny, odlewany krzyż, usta-

wiony na kamiennym lub betonowym cokole. Charakteryzował się on zróżnicowanymi formami zdobniczymi, począwszy od skromnej dekoracji ograniczającej się do trójkątnego zakończenia ramion, aż po rozbudowane, ażurowe. Małe krzyże żeliwne, ażurowe z ceramiczną płytą inskrypcyjną, ustawiane były na nagrobkach dziecięcych. Nagrobki rodzinne wygradzane były żelaznymi lub żeliwnymi kojcami stawianymi na słupkach. Najwięcej wygrodzień bądź ich fragmentów zachowało się w Komorowie, Kościernicy i Powidzu, a na wielu innych istnieją tylko słupki. Najliczniejsze wśród zachowanych nagrobków są pomniki z okresu międzywojennego. Najbardziej popularnym wzorem był odlew w formie rzeźbionego, ściętego pnia dębu. Ta forma pomnika występuje na wszystkich cmentarzach gminy. Równie popularną formą pomnika była konchowa płyta inskrypcyjna ze sztucznego kamienia, dekorowana motywem gałązki palmy lub palmy na krzyżu (symbolu doskonałości, nadziei na życie wieczne) czy róży (symbolu odrodzenia, miłości zwyciężającej śmierć).

3. Mauzolea, cmentarze rodowe i pomniki pamięci

W XIX wieku na terenie Pomorza, także i na terenie gminy Polanów, pojawiły się cmentarze prywatne, będące własnością rodów tutaj zamieszkujących. Zazwyczaj stanowiły one zespół przestrzenno-architektoniczny sytuowany w parku przy pałacu czy dworze. Szczególnym elementem takich zespołów były mauzolea. Miały one służyć nie tylko funkcjom sepulkralnym, ale także estetycznym i emocjonalnym. Miały wywoływać uczucia melancholii, nostalgii i budzić określone skojarzenia. Na szczególną uwagę zasługuje pochodzące z XVII wieku mauzoleum w Krażu, miejsce ostatniego spoczynku braci Adama i Henryka von Podewils. Stanowi ono pomnik gloryfikujący zmarłych, ich znaczenie i pozycję społeczną. Podobną rangę spełniało XX-wieczne eklektyczne mauzoleum w Kościernicy, wybudowane dla ówczesnych właścicieli majątku. Niestety, obecnie znajduje się w stanie całkowitej ruiny. Na terenie gminy były także cmentarze rodowe w Naclawiu i Wielinie.

Po zakończeniu I wojny światowej wykształcił się nowy typ pomnika poświęconego czci żołnierzy poległych w czasie działań wojennych. Stawiano go w najbardziej reprezentacyjnym i eksponowanym miejscu danej miejscowości – we wsi na terenie przykościelnym lub na skwerze

i w parku miejskim. Były one fundowane przez gminy parafialne, a wykonywali je w warsztatach lokalni twórcy, wykorzystując miejscowy budulec – granit – symbol potęgi. We wsi Rosocha pomnik znajduje się przy drodze, na wydzielonym, reprezentacyjnym placu, w otoczeniu czterech buków. Gminy parafialne w Wielinie i Kragu ufundowały zaś tablice pamiątkowe umieszczone we wnętrzu kościoła.

4. Wykaz cmentarzy

Bukowo (*Wendisch-Buckow*, od 1938 roku *Buckow*)

Wieś zlokalizowana jest w północnej części obecnej gminy Polanów. Nie miała kościoła. Jej mieszkańcy należeli do ewangelickiej parafii w Komorowie.

Cmentarz wiejski założono na przełomie XIX/XX wieku przy drodze gruntowej, na wschód od wsi. Był to duży cmentarz wytyczony na planie prostokąta i zagospodarowany dopiero w ¼ jego części. Wygrodzono go murem z kamienia polnego i obsadzono bukiem, świerkiem i lipą. Przez środek cmentarza, w poprzek prowadziła aleja dębowa. Na cmentarzu obecnie znajduje się dużo obmurowań grobów, zwalonych cokołów przerośniętych roślinnością poszycia i mchem (Tabl. I: A). Nie znaleziono płyt imiennych i krzyży. Zauważono ślady plądrowania. Chowano tutaj oprócz zmarłych miejscowych mieszkańców, także zmarłych z pobliskiego Domachowa (*Hanshagen*). Obecnie cmentarz jest nieczynny.

Chocimino (*Gutzmin*)

Dziś wieś sołecka zlokalizowana 1 km na zachód od drogi Polanów–Żydowo. We wsi znajduje się, na dość okazałym wyniesieniu, kościół p.w. Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus pochodzący z XVIII wieku. Jest to niewielka, jednoprzestrzenna budowla szachulcowa z czworoboczną wieżyczką, przykrytą dachem namiotowym. Obecnie jest to kościół filialny należący do parafii w Żydowie. Wokół kościoła znajdował się cmentarz ewangelicki. Na terenie dawnego cmentarza brak jest jakichkolwiek śladów pochówków.

W połowie XIX wieku wieś miała nowe miejsce chowania zmarłych. Był to nieduży cmentarz wiejski, założony na planie trójkąta, zlokalizowany na południowy zachód od wsi, w rozwidleniu dróg wiejskich.

Garbno (*Gerbin*)

Jest to wieś sołecka położona na południe od drogi Koszalin–Polanów, między Naclawiem a Cetuniem. Jej rodowód sięga średniowiecza. We wsi zbudowany był kościół. Od drugiej połowy XV wieku Garbno znajdowało się w posiadaniu prywatnych właścicieli – rodziny von Glasenapp. W 1879 roku wieś stała się własnością Karla Freiherr von Senden, właściciela dóbr w Naclawiu. W połowie XIX wieku von Senden wybudował w Garbnie neobarokowy dwukondygnacyjny dwór z otaczającym go parkiem krajobrazowym. Ostatnim właścicielem wsi był Axel Freiherr von Senden.

Obecnie we wsi, w miejscu gotyckiej świątyni, znajduje się szachulcowy kościół p.w. św. Antoniego Padewskiego z 1769 roku. Jest to budowla jednoprzestrzenna z trójbocznie zamkniętą absydą i wtopioną w połacie dachu wieżą. Za ołtarzem znajduje się kamienna płyta epitafijna Piotra von Glasenapp, starosty i komisarza na czas wojny, zmarłego w 1772 roku w wieku 74 lat. Dekorowana jest reliefowo ujętą tarczą herbową i motywem vanitas.

Wokół kościoła już w średniowieczu był cmentarz. W czasie ostatniego remontu kościoła teren cmentarza został wyczyszczony z dawnego wyposażenia i obsiany trawą. Jego obecne granice wyznaczają zachowane dęby i klony oraz współczesne wygrodenie drewnianym płotem sztachetowym. Z dawnego wyposażenia cmentarza zachowały się jedynie dwie kamienne płyty rodziny von Senden: ostatniego właściciela Naclawia, generała majora Carla Otto von Senden (geb. 29.05.1863 – gest. 2.07.1942) i ostatnich właścicieli Garbna – Wandy Freifrau von Senden (geb. Prassen 7.01.1879 – gest. Gerbien 5.03.1945) i Wenera Freiherr von Senden (9.?.1865 – 3.03.1945). Płyty umieszczono w symbolicznym nagrobku, ufundowanym w 2004 roku przez potomków rodziny von Senden (Ryc. 1).

Niedaleko od wsi, po lewej stronie drogi (droga wysadzana bukami) z Naclawia do Cetunia, znajduje się dawny cmentarz ewangelicki. Wytyczony został w XIX wieku na płaskim terenie w otoczeniu pól uprawnych. Granice cmentarza są nieczytelne, jest on obecnie całkowicie wchłonięty przez las. Jedynie śladowo występująca w poszyciu cmentarza i mocno pochylony przegniły drewniany krzyż świadczą o istnieniu w tym miejscu cmentarza (Tabl. I: B). Z wyposażenia niewiele się zachowało. Znalaziono jedynie kilka zwalonych i mocno przeorośniętych mchem cokołów. Były to podstawy pod tablice inskrypcyjne. Wykonano je ze sztucznego kamienia w formie odlewów przedstawia-

Ryc. 1. Garbno, płyta nagrobna rodziny von Senden. Fot. J. Kowalczyk-Kontowska, 2009

jących ścięte pnie dębu. Znalaziono także zwalony, okazałych rozmiarów cokół pod krzyż. Został on wykonany ze sztucznego kamienia w formie odlewu. Inskrypcję (czytelne tylko imię zmarłego – Wilhelm) umieszczono w dekoracyjnej, profilowanej płycinie, a ściany boczne cokołu wypełniono plastycznym motywem krzyża na gałązce palmy.

Znaleziono także potłuczoną na drobne części kamienną płytę inskrypcyjną. Dopiero złożenie rozsypanych elementów umożliwiło odczytanie inskrypcji – Anna Kramp (geb. 30.11.1887, gest. 22.11.1938).

Gołogóra (*Breitenberg*)

Wieś położona w południowo-wschodniej części gminy, około 2 km od drogi Polanów–Bobolice. Obecnie jest wsią sołecką. Od XIV wieku (jako wieś chłopska) wchodziła w skład dóbr klasztoru cystersów w Pelplinie, a następnie w Bukowie Morskim. Po reformacji należała do rodziny von Woedtke, w latach 1730–1755 do rodziny von Ramel, a od połowy XIX wieku ponownie do rodziny von Woedtke.

W Gołogórze znajduje się Kaplica pw. Miłosierdzia Bożego, należąca do parafii Żydowo. Cmentarz założony został na początku XIX wieku za wsią, przy drodze w kierunku północno-zachodnim. Obecnie przylega bezpośrednio do ściany lasu. Duży fragment cmentarza, jego granice oraz najbliższe otoczenie ukazane jest na litografii z 1933 roku, autorstwa znanego na Pomorzu artysty Franza Schütta. Cmentarz przedstawiony jest na zboczu terenu. Jego granice wyznacza wygrozdzenie starymi lipami i głazami z granitu. Wnętrze cmentarza wypełniają mogiły ziemne ze stojącymi, żeliwnymi krzyżami. Za cmentarzem teren jest nierówny, pagórkowaty. Na tym cmentarzu chowano także mieszkańców z pobliskiego Dalimierza (*Johannishof*).

Komorowo (*Kummerow*)

Wieś położona jest w północnej części gminy, przy drodze z Krağu w kierunku Lasek. Z kościołem i okalającym go cmentarzem wiąże ją średniowieczny rodowód. Kościół przebudowano w latach 80. XIX wieku. Podczas tego remontu w krypcie pod ołtarzem znaleziono złożone szczątki rodziny von Podewils.

Wokół kościoła na owalnym pagórku rozciąga się teren dawnego cmentarza ewangelickiego. Był on pierwotnie wygrodzony murem zbudowanym z potężnych głazów i obsadzony drzewami liściastymi (klonem, lipą i bukiem). Na cmentarz prowadzi aleja z przerośniętego żywopłotu bukowego. Nie zachowały się żadne ślady z wyposażenia dawnego cmentarza.

Na południowy zachód od kościoła, przy drodze polnej zlokalizowany jest cmentarz wiejski. Założony został na południe od wsi, przy drodze polnej w XIX wieku na planie prostokąta. Granice cmentarza były wygrozdzone: od strony wejścia żywopłotem bukowym, z tyłu rzę-

dem świerków, a po bokach rzędem buków. W poszyciu występują bluszcz i barwinek. Układ kwater i nagrobków jest czytelny. Prawie cała powierzchnia cmentarza była zagospodarowana. Pośrodku zachowały się ślady rodzinnego grobowca z dwiema ściankami żeliwnego ogrodzenia i żeliwną płytą inskrypcyjną należącą do kowala Gottlieba Röder (1815–1898) (Tabl. II: A).

Zachowały się także pojedyncze elementy wyposażenia cmentarza. Wśród nich, najliczniejsze są zwalone kamienne cokoły pod krzyże żeliwne i rustykalne płyty nagrobkowe. Tablice inskrypcyjne uległy całkowitemu zniszczeniu. Wyjątkiem jest tablica złożona na grobie dziecka Siegfrieda Dahlke (1935–1936), która jest tylko w części uszkodzona, a żeliwny krzyż Friedricha Mellenthin (1831–1912) ma odłamana podstawę.

Na tym cmentarzu chowano także mieszkańców okolicznej wsi Bożenice (*Bosens*).

Kościernica (*Kösternitz*)

Jest to wieś sołecka leżąca na zachodnim krańcu gminy, przy drodze w kierunku Koszalina. Wzmiankowana w 1523 roku, była wsią rycerską należącą do rodu von Rahmel. Od XVI wieku została podzielona między dwa majątki. Jeden majątek przejęła rodzina von Podewils z Kragu, która wkrótce sprzedała go rodzinie von Below, drugi pozostał w rękach rodziny von Rahmel. Od 1783 roku właścicielem drugiej części został Martin von Eichmann.

We wsi znajdował się kościół. Rodowód kościoła sięga średniowiecza. Przebudowywany był w XVIII i XIX wieku.

Wokół kościoła, na malowniczym wyniesieniu, założono cmentarz ewangelicki. Pierwotnie teren cmentarza wzmocniony był murem złożonym z granitowych głazów i obsadzony szpalerem grabów. Z relacji mieszkańców wsi wynika, że tuż po wojnie cmentarz był wypełniony nagrobkami. Obecnie z wyposażenia dawnego cmentarza zachowany został jedynie pomnik poległych mieszkańców w czasie I wojny światowej. Przypomina on formą kopiec ułożony z kamieni polnych, na których spoczywa granitowy głaz z czytelną inskrypcją: IHREN IM WELTKRIEGE GEFALLENEN HELDEN 1914–18. Nad inskrypcją wykuty jest Krzyż Żelazny.

Teren wokół kościoła przestał pełnić funkcje grzebalne i został obsiany trawą. Wytyczono też nową drogę prowadzącą do kościoła, zalano ją betonem i wyłożono polbrukiem. We wnętrzu kościoła, po obu

stronach wieży wmurowane są dwie wykuwane z kamienia płyty epitafijne. Inskrypcje na płytach są nieczytelne.

Na północ od wsi, przy drodze polnej w kierunku lasu, znajduje się cmentarz wiejski. Założony został na planie prostokąta w połowie XIX wieku. Obecnie wygradzony jest metalową siatką. Wzdłuż granicy cmentarza w nasadzeniu znajdują się wyniosłe klony, jesiony i świerki. Przez środek przebiega aleja jesionowa. W poszyciu cmentarza bluszcz. Po prawej stronie od wejścia na cmentarz są nagrobki ewangelickie, po lewej współczesne. Czytelny jest regularny układ zachowanych nagrobków i mogił. Kilka lat temu cmentarz został poszerzony w kierunku wsi. W tej części jest wygradzony świerkiem.

W części ewangelickiej zachowały się dość licznie tylko cokoły krzyży żeliwnych, żeliwne ogrodzenia grobów, płyty nagrobkowe w formie ściętych pni dębu, rustykalne płyty ze sztucznego kamienia bogato zdobione (np. półplastycznym motywem palmy), stele oraz tablice inskrypcyjne o różnych formach (Tabl. II: B). Wśród tych wymienić należy szklaną tablicę rodziny Dumjahn: Alwine geb. Krüger (1853–1937), Friedricha Dumjahn (1852–1926), Bertę Krüger (1849–1935), tablicę ze sztucznego kamienia Wilhelma Winkel (1863–1933) dekorowaną wicią roślinną czy żeliwną płytę Augusta Neitzel (1897–1901). Godną odnotowania jest także marmurowa płyta Hermana Gruhlke (1892–1945). W tej części znajduje się także kilka pochówków niemieckich mieszkańców wsi zmarłych i pochowanych po II wojnie światowej: mogiła z drewnianym krzyżem i tabliczką Elfriedy Plath zmarłej w 1957 roku i mogiła z kamienną płytą inskrypcyjną Ericha Romey, zmarłego w 1998 roku w wieku 100 lat.

Do najstarszych pochówków polskich powojennych należą dwie mogiły Jana i Anastazji Fedorków. Dużą część współczesnego cmentarza zajmują architektoniczne nagrobki lastrykowe, typowe dla lat 60. i 70. XX wieku.

Przy wjeździe do wsi od strony Naclawia, z lewej strony, na terenie dawnego parku widoczna jest zachowana w stanie całkowitej ruiny neoromańska, z początku XX wieku, kamiennie-ceglana kaplica grobowa (Tabl. III: A). Stanowiła niegdyś mauzoleum wybudowane przypuszczalnie dla ówczesnych właścicieli majątku, rodziny Vogler(?). Założona została na planie kwadratu przechodzącego w górnej kondygnacji w oktogon. Całość wieńczy kopuła nakryta łupkiem. Zrujnowany jest także okalający mauzoleum park dworski. Teren parku przeorośnięty jest kilkuletnimi samosiejkami, od dawna niepielęgowany.

Krag (*Krangen*)

Jest to obecnie wieś sołecka leżąca przy drodze z Polanowa do Sławna, między dwoma jeziorami – Długim i Nidno. Z okolicznymi lasami i polami była niegdyś posiadłością nadaną przez księcia Bogusława X swojemu rycerzowi Adamowi Podewils w nagrodę za uratowanie życia (Kalita-Skwirzyńska 2006: 62). Średniowieczna siedziba służyła rodzinie do schyłku XVI wieku. Około 1580 roku, śladem książąt pomorskich i innych rodów szlacheckich, rodzina Podewils podjęła się dzieła rozbudowy starego zamku i kościoła, nadając im formy nowożytnych budowli. Największe zasługi na tym polu położyli dwaj bracia – Adam i Henryk Podewils. Starszy z braci Adam z żoną Klarą Zitzewitz ufundowali renesansowe wyposażenie kościoła. Młodszy brat – Henryk Podewils dorosłe życie spędził w wojsku francuskim, gdzie osiągnął najwyższe godności wojskowe. Majętny, lecz pozbawiony potomstwa wszystkie swoje dobra zapisał jednemu z synów brata – Fryderykowi Wilhelmowi. W testamencie wyraził wolę wzniesienia przy kościele kaplicy grobowej, w której chciał być pochowany. Wypełniając wolę stryja, Fryderyk Wilhelm zbudował mauzoleum i po jego śmierci i śmierci ojca ufundował ich sarkofagi i epitafia (Ryc. 2). Przypuszcza się, że sprowadził je z warsztatów niderlandzkich jeszcze w końcu XVII wieku (Łopuch 2002: 257–258).

Sarkofag Adama Podewilsa (1617–1697) wykonany został z rzeźbionego piaskowca, marmuru i alabastru w formie sześciobocznej trumny. Ustawiono go na sześciu kulistych podporach ze stylizowanymi szponami, umieszczonych na cokole. Cokół wspierają pełnoplastyczne figury lwów. Tumbę pokrywają wypukło rzeźbione emblematy i herby rodowe oraz inskrypcje, a wieko ujmuje bordiura z liści akantu i wypełnia alabastrowy krucyfiks.

Sarkofag stryja Henryka Podewilsa (1615–1696) wykonany został ze złoczonej i srebrzonej blachy miedzianej oraz mosiądzu w formie barokowej, bogato dekorowanej trumny. Tumbę po bokach wypełniają mosiężne antaby, panoplia i herby, a „w głowie i w nogach” znajdują się repusowane herby i inskrypcje. Na wierzchu wieka umieszczono krucyfiks, a w jego narożnikach główki anielskie.

Bogato dekorowana snycerka oraz motywy ornamentyki okuciowej, rolwerkowej i chrząstkowo-maźłowinowej w stylu niderlandzkiego manieryzmu widoczne są także w umieszczonych w mauzoleum epitafiach dwóch braci. Są to przyścienne, architektoniczno-rzeźbiarskie wiszące pomniki z polichromowanego drewna i marmuru, przypisy-

Ryc. 2. Krag, mauzoleum Adama i Henryka von Podewils. Fot. J. Kowalczyk-Kontowska, 2009

wane Davidowi Haasen. W centralnej części pomnika, w półkolistej niszy ujętej kolumnami, spoczywającej na dekoracyjnym postumencie z tablicą inskrypcyjną, umieszczono rzeźbione popiersia zmarłych. Po obu stronach popiersi stoją figury alegoryczne obrazujące cnoty portre-

towanych. Kolumny dźwigają finezyjnie rozczłonkowane belkowanie, na którym siedzące putta podtrzymują herby rodowe.

W mauzoleum, między arkadami prowadzącymi do jego wnętrza, umieszczono trzecie epitafium – Ernesta Bogusława Podewilsa, które znajduje się tam od około 1720 roku. Część centralną pomnika wypełnia owalna płytca z umieszczonym alabastrowym, rzeźbionym piersiem zmarłego generała i panopliami. Poniżej jest tablica inskrypcyjna w formie zwisającej kurtyny i rzeźbione figury jelenia oraz orła (elementy występujące w herbach rodu Podewils i Zitzewitz).

W kościele, na ścianie północnej, nad emporą i obok ambony znajdują się dwa epitafia Fryderyka Wilhelma i Ottona Fryderyka Podewilsów. Epitafium Fryderyka Wilhelma (1659–1701), fundatora mauzoleum, wykonane zostało z rzeźbionego i polichromowanego drewna w formie owalu, z owalną tablicą inskrypcyjną i owalnym, malowanym portretem zmarłego. Portret podtrzymują dwie stojące półplastyczne rzeźby przedstawiające personifikacje Nadziei i Roztropności, a tablicę inskrypcyjną dwa uskrzydłone putta. Epitafium zdobione jest herbami rodzin Podewils i Zitzewitz. Pochodzi z początku XVIII wieku (niedatowane).

Epitafium Ottona Fryderyka (geb.16.07.1702 – gest. 6.12.1760) wykonane zostało po 1760 roku z trybowanej i repusowanej blachy cynowej. Odznacza się fantazyjną i asymetryczną, nieregularną formę o płynnych i strzępiastych konturach. Wypełnione jest dekoracją w układzie pasowym: w górnej partii przedstawiony jest herb rodu Podewils, poniżej krucyfiks, tekst inskrypcji i u dołu alegoria żałoby (postać płaczącej kobiety z chustą i rogiem obfitości, zgaszona świeca i zamknięta księga)

Na ścianie południowej kościoła, nad emporą, znajduje się tablica upamiętniająca poległych podczas I wojny światowej mieszkańców Kraju i okolicy (Tabl. III: B). Forma tablicy nawiązuje do średnio-wiecznych tryptyków. Część środkową „tryptyku” stanowi malowidło przedstawiające cmentarz wojskowy, na którym dwóch uzbrojonych żołnierzy składa pod brzoźowym krzyżem zielone gałązki palmy. Na krzyżu zawieszony jest hełm, wieniec i przewiązana szarfa z Krzyżem Żelaznym. Skrzydła boczne tablicy zawierają nazwy miejscowości należące do gminy parafialnej oraz imiona i nazwiska wszystkich poległych i daty ich śmierci. Tablicę malował E. Jordan według projektu W. Schleyera.

Cmentarz wiejski został założony w połowie XIX wieku na północ od wsi i jeziora, obecnie w lesie. Zajmuje sztucznie nieco podsypane

płaskie wyniesienie terenu. Granice cmentarza obsadzone były szpale-rem dębów i świerków (zachował się jeden egzemplarz dębu i kilka świerków). W poszyciu śladowo występuje bluszcz pospolity, barwinek i paproć. Północna granica cmentarza obecnie wtopiona jest w las. Na cmentarzu tym chowano zmarłych mieszkańców Kragu i pobliskiej wsi Buszyno (*Bussin*). Układ pochówków jest całkowicie zatarty. Zachowało się jedynie kilka przykładów żeliwnych płyt (np. Berty Waldow ur. 1852, zm. 1915) i jeden krzyż (dziecięcy), kilka obmurowań grobów i tablic inskrypcyjnych zwalonych w poszycie cmentarza. Wśród nich godna odnotowania i szczególnie istotna dla historii gminy parafialnej Kragu wydaje się być płyta Leopolda Schultza (ur. 7.08.1811 – zm. 1.01.1879), sprawującego przez 33 lata urząd pastora w Kragu (Tabl. IV: A). Wykonana została z piaskowca w kształcie prostokąta. Pole płyty szczelnie wypełnia poprawna, gotykiem pisana inskrypcja. Na cmentarzu widoczne są świeże ślady plądrowania. Należałoby zatem jak najszybciej przenieść płytę pastora i wmurować ją w ścianę kościoła.

Naclaw (*Natzlaff*)

Jest to wieś sołecka położona przy szosie z Polanowa w kierunku Koszalina, pomiędzy Jacinkami a Kościernicą. Pobocza tej drogi (pomiędzy Naclawiem a Jacinkami) obsadzone są ponad 400 bukami około 200-letnimi. Jest to jedyna w Polsce aleja bukowa prawnie chroniona. We wsi nie było kościoła. Mieszkańcy należeli do odległej o 3 km na południe ewangelickiej gminy parafialnej w Garbnie. Na przełomie XIX/XX wieku rodzina von Senden zbudowała we wsi eklektyczny dwór z rozległym parkiem i zabudowaniami gospodarczymi.

Na granicy parku, w odległości około 300 m od dworu, założono cmentarz rodowy.

Wytyczony został na lekkim wyniesieniu i wygrodzony rzędem ułożonych głazów granitowych. Do cmentarza prowadziło wejście ograniczone murem kamiennymi słupkami. Obecnie zachowała się tylko dolna część jednego słupka. Wewnątrz cmentarza znajduje się kilka zniszczonych, splądrowanych i rozkopanych, ceglanych grobowców (Tabl. IV: B). Uratowały się z nich jedynie te fragmenty, które znajdowały się pod powierzchnią ziemi. Są to mury ścianki bocznej i niewielka część sklepienia odcinkowego. Cmentarz został wchłonięty przez las.

Powidz (*Friedensdorf*)

We wsi nie było kościoła. Jej mieszkańcy należeli do gminy kościelnej w Sownie (*Alt Zowen*). Zmarłych chowano na istniejącym od połowy XIX wieku cmentarzu wiejskim. Cmentarz ten założony został

Ryc. 3. Powidz, zachodni fragment kamiennego wygradzenia dawnego cmentarza.
Fot. J. Kowalczyk-Kontowska, 2009

na rozwidleniu dróg, na planie czworoboku. Przed II wojną światową wygrodzono go kamieniem polnym i obsadzono lipą. Wygrozienie z kamienia zachowane jest od strony drogi (Ryc. 3), natomiast lipy występują po przeciwnej stronie cmentarza. Obecnie teren cmentarza otoczony jest siatką na metalowych słupkach. Z jego dawnego wyposażenia pozostały dwie żeliwne płyty i kilka fragmentów żeliwnego ogrodzenia grobu. Zachowała się także płyta inskrypcyjna (inskrpcja zniszczona), odlewana ze sztucznego kamienia. Jej półkuliście zamkniętą formę wypełnia wypukły motyw krzyża ujętego promieniami.

Rekowo (*Reckow*)

Niewielka wieś sołecka położona wśród lasów, niedaleko jeziora Nicemino, w południowo-zachodniej części gminy, przy drodze do Naclawia. Przed wojną we wsi nie było kościoła. W odległości około 300 m od zabudowań, w kierunku północno-wschodnim, w drugiej połowie XIX wieku, na obszarze około 0,5 ha, założono cmentarz wiejski. Granice cmentarza wygrodzono żywopłotem. Obecnie został zatarty dawny układ nagrobków i kwater. Pozostało tylko kilka cokołów, jeden żeliwny krzyż Ludwiga Ferdinanda Kaubunde zmarłego w 1872 roku płyty nagrobne: Wilhelmine Runde geb. Klug (1833–1921), Alwine Grothe (1863–1931), Eduarda Gottlieb (1843–1912) i Alberta Liebnow (1862–1941).

Rosocha (*Rotzog*)

We wsi nie było kościoła. Mieszkańcy należeli do ewangelickiej gminy parafialnej w Polanowie. Po zakończeniu I wojny światowej pośrodku wsi zbudowali pomnik upamiętniający poległych podczas tej wojny mieszkańców i żołnierzy. Monument znajduje się przy drodze, na wydzielonym czworobocznym placu, w otoczeniu czterech buków. Granice placu obsadzone zostały żywopłotem bukowym i szpalerem buków. Pomnik stanowi potężnych rozmiarów granitowy głaz ustawiony na podmurówce z kamieni polnych (Ryc. 4). Wypełniony został przez miejscowego kamieniarza odkutym, półplastycznym Krzyżem Żelaznym, napisem: UNSERN GEFALLENEN HELDEN 1914 –1918 i czworoboczną płytą przedzieloną mieczem z nazwiskami poległych.

W odległości około 500 m za wsią, po prawej stronie drogi w kierunku Polanowa, znajduje się dawny ewangelicki cmentarz wiejski. Został usytuowany na terenie nierównym, o dużym zboczu nachylnym w kierunku drogi. Obecnie jest gęsto przerośnięty podrostami

samosiejek. Z wyposażenia zachowało się kilka granitowych cokołów z fragmentami ramion żeliwnych krzyży i zrzucony z cokołu krzyż miejscowego stolarza Carla Heinricha Hermana Wenzel (1822–1875). Nie znaleziono imiennych tablic inskrypcyjnych. Cmentarz ten był także miejscem pochówku zmarłych mieszkańców okolicznej wsi Gilewo (*Wilhelmshof b. Rotzog*).

Ryc. 4. Rosocha, pomnik poległych podczas I wojny światowej, zbudowany w centrum wsi. J. Kowalczyk-Kontowska, 2009

Rzyszczewko (*Klein Ristow*)

Miejscowość oddalona około 3 km na wschód od Bukowa. Na początku XX wieku, na skraju wschodniej części wsi założono cmentarz ewangelicki. Wytoczony został na planie czworoboku, po północnej stronie drogi prowadzącej w kierunku lasu. Obecnie jest całkowicie wchłonięty przez las i nie zachowały się jakiegokolwiek ślady z jego wyposażenia.

Sowinko (*Neu Zowen*)

To dawna wieś chłopska położona na północno-zachodnim skraju gminy. We wsi nie było kościoła, a jej mieszkańcy należeli do parafii w Kościernicy. W połowie XIX wieku, w odległości około 500 m od zabudowy wsi, założono cmentarz wiejski. Wytoczono go na planie prostokąta o powierzchni około 0,3 ha i obsadzono z czterech stron rzędem świerków. Obecnie od północy, wschodu i południa otoczony jest lasem, od zachodu przylega do drogi polnej. Większość nagrobków uległa zniszczeniu. Czytelne są jedynie rustykalne płyty inskrypcyjne matki i syna – Marty i Willego Röske – zmarłych w 1923 roku, dekorowane motywem róży złożonej na gałązce palmy, małżeństwa Alberta (1848–1921) i Henriette Holz (1853–1931), żeliwna płyta Ninny Teske geb. Zinke (1889–1912), masywny, betonowy krzyż Paula Runge (1830–1935), płyta Hermana Raffunde (1857–1930), Eckharda Tobi (1941–1942) i Maxa Neske (1896–1941).

Świerczyna (*Schwarzin*)

To miejscowość o XVII-wiecznym rodowodzie. Jeszcze przed wojną trzydziestoletnią była podzielona między rodziny von Podewils z Krągu i von Glasenapp z Polanowa. Od XVIII wieku do połowy następnego stulecia należała już tylko do von Podewilsów. Dzierżawcą całego majątku był Johann Martin Knop z Bukowa. W okresie międzywojennym majątek zmienił wielu właścicieli, a ostatnią, do roku 1945, właścicielką była wdowa po staroście Irmengard von Brockhusen. W Świerczynie nie było kościoła. Mieszkańcy wsi należeli do parafii ewangelickiej w Polanowie.

Cmentarz wiejski znajdował się na północ od wsi pomiędzy linią kolejową a drogą polną, w odległości około 200 m od drogi Jacinki–Bukowo. Założony został w drugiej połowie XIX wieku na planie trójkąta o powierzchni około 0,4 ha. Od północy graniczył z polami uprawnymi. Zagospodarowana była północna i południowa część cmentarza. W latach 90. XX wieku, jak wynika z dokumentacji – karty cmentarza, przeważał drzewostan liściasty, z czego duża część drzew została wycięta. Cmentarz został zniszczony, a nagrobki zdewastowane. Czytelne inskrypcje znajdowały się tylko na: rustykalnej płycie Karoline Fiske (1850–1925), Auguste i Leopolda Zupp zmarłych w 1941 roku, Johanna Hopp (1871–1943) i betonowym krzyżu Berty Boppner (1871–1939).

Warblewo (*Varbelow*)

We wsi nie było kościoła i jej mieszkańcy należeli do parafii w Wielinie. Cmentarz założony w XVIII wieku, znajdował się w lesie, w odległości około 500 m od zabudowy wsi. Wytyczono go na planie prostokąta o powierzchni około 0,3 ha. Granice cmentarza wydzielono niskim murem z ułożonych kamieni polnych. Obecnie zachowane zostały duże odcinki ogrodzenia po północno- i południowo-zachodniej jego stronie. Wnętrze wypełnione jest bluszczem i podrostem samosiewek. Z wyposażenia cmentarza ewangelickiego zachowało się jedynie kilka kamiennych cokołów z odłamanyymi żeliwnymi krzyżami, które zrzucone w poszycie przerosły mchem. Zwalona jest także kamienna płyta nagrobna Wilhelmine Vietzke (1848–1932).

Wielin (*Vellin*)

Miejscowość położona przy trasie Polanów–Kępcice, nad Jeziorem Trzczańskim. W średniowieczu stanowiła posiadłość rodzinną Natzmerów. W XVIII wieku w Wielinie znajdował się duży folwark, był też młyn i kuźnia. Od 1883 roku istnieje tu neobarokowy pałac z obszernym założeniem parkowym.

W centralnej części wsi, na wrzecionowatym, znacznym wyniesieniu terenowym, w 1698 roku wybudowano niewielki szachulcowo-murowany kościół p.w. Chrystusa Króla. W otoczeniu kościoła czynny był cmentarz ewangelicki z przełomu XVII/XVIII wieku o powierzchni około 0,2 ha. Obecnie zatarte są granice pierwotnego układu cmentarza, nagrobki zostały usunięte, pozostały jedynie dwa zwalone granitowe cokoły pod krzyże i kilka kamiennych głazów z dawnego ogrodzenia. Zabytkowy drzewostan jest mocno przerzedzony. W kościele znajduje się tablica poległych podczas I wojny światowej. Wykonana została przez miejscowego snycerza około 1919 roku z drewna w formie dwóch płyt ujętych dekoracyjnymi pilastrami, podtrzymującymi woluty z płonącym zniczem. Na dwóch płytach przedzielonych mieczem oplecionym liśćmi dębu widnieją nazwiska i daty śmierci poległych. Pilastry dekorowane są w głębokim reliefie motywem winorośli, a zwieńczenie tablicy Krzyżem Żelaznym z datą 1914.

Na zachód od kościoła, w odległości około 200 m od jeziora, położony jest dawny cmentarz ewangelicki, który założono w XIX wieku na planie prostokąta o powierzchni 0,3 ha. Od wschodu graniczy z zabudową wiejską. Granice cmentarza obsadzone są świerkami i częściowo żywopłotem bukowym. Groby zostały całkowicie zlikwidowane.

W parku pałacowym znajduje się niewielki cmentarz rodowy. Są tu dwa wolnostojące nagrobki właścicieli pałacu: Christy von Clave-Bouhaben (1852–1935) i Franza von Clave-Bouhaben (1849–1907). Cmentarz został wytyczony na początku XX wieku na planie prostokąta i położony jest w odległości około 200 m od pałacu, wśród drzew i krzewów. Jego granicę wyznaczają słupki ogrodzeniowe.

Żydowo (Sydow)

To duża wieś (sołectka) leżąca przy drodze Polanów–Bobolice. Nieprzerwanie od XV wieku do 1932 roku stanowiła majątek rycerski rodziny Woedtke. Pierwszy kościół we wsi o nieznanej formie wybudowano w XVII wieku, przypuszczalnie w 1679 roku. Około 100 lat później, w miejscu poprzedniego, wybudowano drugi kościół, zachowany do dziś. Jest to budowla o konstrukcji szachulcowej, jednoprzestrzenna, zwieńczona czworoboczną wieżą zakończoną barokowym hełmem.

We wnętrzu kościoła znajdowały się kamienne epitafia pastora J.F. Mauritius (zm. 1791), płyty grobowe Chr.E. von Voedtke, Friedricha von Podewils (z XVII wieku) i pastora Georga Stoer (zm. 1749) z reliefowym przedstawieniem geniusza śmierci. Przypuszcza się, że podczas remontu kościoła mogły ulec zniszczeniu lub znajdują się pod posadzką.

Od 2000 roku na zewnętrznej północnej ścianie kościoła umieszczona jest dwujęzyczna tablica pamiątkowa z napisem: /VOR GOTT SIND/ALLE MENSCHEN GLEICH/DER VERSTORBENEN/DER KIRCHENGEMEINDE/SYDOW ZUM GEDENKEN/, poniżej: PRZED BOGIEM WSZYSCY LUDZIE SĄ RÓWNI/DLA UPAMIĘTNIENIA ZMARŁYCH BYŁYCH MIESZKANCÓW/PARAFII ŻYDOWO/SYDOW W ROKU 2000 ŻYDOWO/.

Wokół kościoła od 1679 roku istniał cmentarz. Otoczony był murem z kamienia polnego. Został zamknięty w 1864 roku. Kamienne ogrodzenie to obecnie jedyny element wyposażenia dawnej nekropoli.

Od połowy XIX wieku w Żydowie był drugi cmentarz – wiejski. Założono go w północnej części wsi, na rzucie prostokąta o powierzchni około 0,3 ha, poza siedliskiem, 200 m na wschód drogą polną od szosy wiejskiej. Wygrodzony był murem kamiennym. Układ kwater i mogił jest całkowicie zatarty, nagrobki usunięto.

Trzeci cmentarz wiejski położony jest w południowo-zachodniej części wsi, przy dawnym torowisku kolejowym. Założony został w drugiej połowie XIX wieku na terenie równym, o powierzchni ponad 1 ha. Wśród granicy cmentarza zachowały się odcinki dawnych rzędów świer-

kowych. Wyraźny jest podział cmentarza na część ewangelicką i nową, założoną w 1956 roku. Obecnie jest to cmentarz parafialny, czynny. Znajduje się na nim kwatery grobów zmarłych podopiecznych miejscowego Ośrodka Pomocy Społecznej.

Kolejny cmentarz wiejski położony jest w lesie, około 300 m na południe od zabudowy wiejskiej. Założony został w pierwszej połowie XIX wieku, na rzucie prostokąta o powierzchni 0,32 ha. Granice cmentarza wytyczono rzędem świerków. Zachowało się kilka rustykalnych płyt nagrobnych wykonanych w formie odlewów ze sztucznego kamienia, dekorowanych: wypukłym motywem wieńca, leżącej gałązki palmy, krzyża na gałązce palmy, krzyża z dwiema gałązkami palmy, przewiązanymi kokardą; rodziny Scherbin zmarłych w 1918 i 1919 roku, Karoline i Friedricha Ziemer zmarłych w 1921 i 1924 roku, Karoline Krunnel zmarłej w 1931 roku.

Zakończenie

Gmina Polanów jest jedną z najatrakcyjniejszych gmin w województwie. Szczególne jej walory związane są głównie z osobliwą polodowcową konfiguracją terenu, pokrytą różnorodną i rzadką roślinnością. Znajdują się tutaj przepiękne jeziora, malowniczo porozrzucane ciekami wodne i aleje bukowe. Turysta może korzystać z: utworzonych rezerwatów przyrody, kąpielisk nad jeziorami, szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych i urokliwych zabytków przeszłości..., oprócz dawnych ewangelickich cmentarzy. Na większości z nich, podobnie jak na wszystkich pomorskich cmentarzach, historia odcisnęła swoje piętno. Cmentarze giną i z nimi odchodzi część historii dawnego Pomorza. Powstrzymajmy to, co jeszcze da się ocalić od zapomnienia. Jako formę upamiętnienia dawnych miejsc grzebalnych i prezentację zachowanej sztuki nagrobnej, wzorem innych gmin, należałoby utworzyć lapidaria, a doskonale jeszcze zachowaną płytę pastora z Krağu natychmiast przenieść i wmurować w ścianę kościoła. Działania takie z całą pewnością podniosą walory gminy.

Bibliografia

- KALITA-SKWIRZYŃSKA K. 2006. Kraę – zamek, [w:] *Zamki i rezydencje na Pomorzu*, K. Kalita-Skwirzyńska (red.). Szczecin: Wydawnictwo Zamek Książąt Pomorskich, 62–67.

- KONTOWSKI K. 2002. Cmentarze sławieńskie, [w:] *Sławno i Ziemia Sławieńska – historia i kultura*, W. Łysiak (red.). Poznań: Wydawnictwo Eco, 139–149.
- ŁOPUCH W. 2002. *Sztuka na Pomorzu*, Szczecin: Książnica Pomorska.
- SPORS J. 1994. Starożytność i początkowy okres średniowiecza, [w:] *Dzieje Sławna*, J. Lindmajer (red.). Słupsk: Urząd Miejski w Sławnie, WSP w Słupsku, 15–39.

Friedhöfe in der Gemeinde Polanów/Pollnow

Zusammenfassung

Das Gebiet der heutigen Gemeinde Polanów liegt in den Grenzen der Hügelkette, die im Süden an die Schlauer Ebene anschließt. Hier haben sich Flüsse und Seen mit bis jetzt unveränderten Läufen bildet und ebenfalls eine abwechslungsreiche Pflanzenwelt. Die Vorzüge dieser natürlichen Umwelt hatten großen Einfluss auf die ersten Ansiedlungen der Menschen. Die Verstorbenen wurden verbrannt, ihre Asche in Urnen beigesetzt (Urnenfriedhof in *Domachau*). Später baute man flache Steingräber aus beschlagenen Steinen für mehrere Toten wie in *Bosens* und *Bussin*.

Während der Zeit der Christianisierung wurden die Beerdigungsstätten um die Kirchen herum angelegt, wie z.B. in *Gerbin*, *Gutzmin*, *Kummerow* und *Kösternitz*. Diese bis heute erhaltenen Kirchhöfe sind verwildert, mit Bäumen, Sträuchern und Gras bewachsen. Übriggeblieben sind vereinzelte Elemente der Kleinen Friedhofsarchitektur, z.B. Kriegerdenkmäler (*Kösternitz*), symbolische Grabmäler (Familie v. Senden in *Gerbin*) oder Reste von Kreuzsockeln (*Vellin*). Seit der Hälfte des 18.Jh. wurden Friedhöfe aus meist sanitären Gründen außerhalb der Ortschaften angelegt.

Nach dem 2. Weltkrieg hat die Geschichte auf fast allen Friedhöfen Spuren hinterlassen, auch in der Gemeinde Polanów. Die alten Friedhöfe vergehen und mit ihnen ein Stück des früheren Pommerns. Darum müssen wir erhalten, was wir noch vor dem Vergessen retten können. Eine Form des Gedenkens an frühere Begräbnisstätten sind Lapidarien, die an die verschwundene Grabsteinkunst erinnern könnten. In der Gemeinde gibt es dazu viele Gelegenheiten, die bestimmt beitragen würden, die Vorzüge des Gebietes noch zu unterstreichen.

TABLICA I

A. Bukowo, widok ogólny dawnego cmentarza ewangelickiego.
Fot. Jadwiga Kowalczyk-Kontowska, 2009

B. Garbno, pochylony drewniany krzyż świadczy o istnieniu w tym miejscu dawnego cmentarza ewangelickiego. Fot. Jadwiga Kowalczyk-Kontowska, 2009

TABLICA II

A. Komorowo, zachodni fragment ogrodzenia grobu rodzinnego.
Fot. Jadwiga Kowalczyk-Kontowska, 2009

B. Kościenica, regularny układ dość licznie zachowanych nagrobków i mogił
na cmentarzu wiejskim. Fot. Jadwiga Kowalczyk-Kontowska, 2009

TABLICA III

A. Kościenica, obecny stan zachowania mauzoleum.
Fot. Jadwiga Kowalczyk-Kontowska, 2009

B. Krag, drewniana płyta poświęcona poległym w I wojnie światowej umieszczona w kościele. Fot. Jadwiga Kowalczyk-Kontowska, 2009

TABLICA IV

A. Krag, zwalona, doskonale zachowana płyta nagrobna pastora Leopolda Schultza na cmentarzu wiejskim. Należy ją przenieść z cmentarza i wmurować w ścianę kościoła. Fot. Jadwiga Kowalczyk-Kontowska, 2009

B. Naclaw, cmentarz wiejski - świeże ślady plądrowania grobów. Fot. Jadwiga Kowalczyk-Kontowska, 2009